

Review

Emeğin Farklı Hâlleri Different Aspects of Labour

Faruk Karaarslan^a

Sınıftan Sınıfa: Fabrika Dışında Çalışma Manzaraları

Ayşe Buğra (Ed.)

İstanbul, 2013, 2. basım, İletişim Yayınları, 216 sayfa

Dünyada sosyal bilimler alanında, kolektif çalışmaların ürünü olarak ortaya çıkan eserlerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Ülkemizde de nispi bir artışın olduğunu ifade etsek de kolektif çalışma geleneğimizin olmadığı aşikâr. Akademisyenlerimizin özel bir çalışma alanı, ortak bir paradigma ve uzun süreli ilişkileri zorunlu kılan kolektif çalışma geleneğine sahip olmayışı, sosyal bilimler alanında ekolleşmelerin neden oluşmadığı sorusunu da bir nebze olsun cevaplandırmaktadır. Bu eksiklikler güçlü bir sosyal bilim geleneğinin oluşmasına ve yerli sorunlara sosyal bilimlerin dili içinden çözüm üretmeye de engel olmaktadır. Oysa yeni bir sosyal bilim anlayışının şekillenmesini öngörebilmek ya da sosyal bilimler alanında bir iddia eşliğinde var olabilmek için kolektif çalışmalar zaruri bir aşama olarak karşımızda durmaktadır.

Ayşe Buğra tarafından derlenen “Sınıftan Sınıfa: Fabrika Dışında Çalışma Manzaraları” adlı eser, kolektif bir çalışmanın ürünüdür. Buğra’nın Boğaziçi Üniversitesinde 2007–08 yıllarında verdiği seminer ödevlerinin makaleleştirilmesi ile oluşan eser; yaşamak için çalışmak zorunda olan insanların iş ve yaşam deneyimleri ile çalışanların kendi hayatları üzerindeki kontrol gücünü konu edinmektedir.

^a Öğr. Gör. Dr. Faruk Karaarslan, Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Talas, Kayseri
Çalışma alanları: Toplumsal hafıza; Türkiye’de sekülerleşme ve post sekülerleşme; Kültür sosyolojisi
Elektronik posta: karaarslanf@gmail.com

Marksist teorinin sınırları içinde kaleme alınan makalelerin hareket noktası, *mülksüzleşme ve mülksüzleşen toplumsal kesimler* olgusudur. Mülksüzleşme gelişen siyasal, iktisadi ve sosyal koşullarla birlikte toplumsal kesimin üretim araçlarını kaybetmesi sürecini ifade etmektedir. Marksist literatürde işçi sınıfının toplumsal kökeni olarak değerlendirilen *mülksüzleşen toplumsal kesimler*; kapitalist sınıf ilişkilerinin içinde yaşamak için emeğini satmak zorunda kalan ve böylelikle emeği metalaşan kesimleri nitelendirmektedir. Bu sürecin nihayetinde, bizzat insan metalaşan emeğe indirgenmekte ve kendi hayatı üzerindeki kontrolünü yitirmektedir. Yaşamını sürdürmek için kendi hayatını ve emeğini başkalarının tekeline vermek durumundadır. Eser günümüzde bu durumda olan insanların güncel hikâyelerini kaleme almayı hedeflemektedir. Yani yaşamını sürdürebilmek için emeğini satmak zorunda olan ve bu emek yitimi sonrası kendi hayatı üzerindeki kontrolünü tamamıyla kaybeden kesimlerin hikâyelerini akademik bir dille konu edinmeyi amaçlamaktadır.

Marksist düşünce geleneğinde işçi denilince ilk akla gelen genellikle fabrika koşullarında çalışan emekçilerdir. Oysa Ayşe Buğra'nın hazırladığı ve Taylan Acar, Esin Ertürk, Özgür Burçak Gürsoy, Ebru Işıklı, Aysun Kıran, Sevecen Tunç'un makaleleri ile katkı sağladığı eser; ilk akla gelenin aksine, fabrika dışında çalışan işçi ve beliren çalışma konularını incelemeyi hedeflemektedir. Fabrika dışında çalışan ve emeğini satarak kendi zamanı ve hayatı üzerindeki kontrolünü kaybettiği varsayılan işçilerin "sömürü" mekanizması içinde ne tür emek ilişkilerine girdiğine odaklanmaktadır. Bu bağlamda mevsimlik tarım işçileri, sinema emekçileri, futbol sektörü çalışanları, öğretmenler, sağlık sektörü alanında çalışanlar, ofis işçileri ve bu çalışanların işçi olma deneyimleri incelenmektedir. Tüm bu alanların ortak bir paradigma içinde işlendiğini göz önüne alacak olursak; eser, fabrika dışında çalışan işçilerin çalışma hayatı içindeki ilişki biçimlerine odaklanmakta ve bu kişilerin "sömürü" mekanizması içinde emeklerini sattığı varsayımı üzerine kurulmaktadır. Eserin bir diğer varsayımı piyasa mantığının hayatın her alanına yayıldığı ve egemen olduğu düşüncesidir. Eser bu temel varsayımları taşıyan beş makaleden oluşmaktadır.

Ayşe Buğra'nın giriş metni ile başlayan ve dört bölümden oluşan eserin ilk makalesi Özgür Burçak Gürsoy'a aittir. Gürsoy, eserin *Yolda* başlıklı ilk bölümünde

yer alan *Bir Yaşam Biçimi Olarak Dışlanma: Türkiye’de Mevsimlik Tarım İşçileri* adlı makalesiyle mevsimlik tarım işçilerinin çalışma koşullarına odaklanıyor. Mevsimlik tarım işçilerinin sözleşmesiz çalışma koşulları yanı sıra borçlanarak gittikleri çalışma bölgelerindeki dışlanmışlıklarının öyküsünü de aktarmayı amaçlıyor. İkincil kaynaklardan yola çıkılarak yazılan makale, mevsimlik işçilerin yasal ve sosyokültürel koşullarını konu edinmekte ve *özgür emek* tartışmalarının teorik izleği üzerinden mevsimlik işçileri emegini özgürce kullanamaması bağlamında değerlendirmektedir.

Eserin ikinci bölümü *Yıldızların Altında* başlığını taşımaktadır. Bu başlık altında Aysun Kıran *Türkiye’de Sinema Emekçileri ve Sine-Sen* adlı makalesiyle Post Fordist iktisadi koşulların dünya ve Türkiye sineması üzerindeki etkilerine yoğunlaşıyor. Kıran, “amele pazarı” olarak ifade ettiği sinema sektörü figüranlarının sorunlarını ve bu sorunlarını ifade etme biçimini konu ediniyor. Bu bağlamda 12 Eylül ile sonraki dönemlerde ortaya çıkan sinema sektörünün sendikal mücadelelerini kıyaslıyor. İkinci bölümün bir diğer makalesi Sevecen Tunç’a aittir. Tunç, *Türk Futbolunda Sendikalaşma ve İngiltere Örneği* adlı makalesinde futbolcuları alışılagelmişin dışında bir değerlendirmeye tabi tutuyor. Futbol sektöründe örgütsüzlüğün ne manaya geldiğini ve örgütlü bir yapının içinde nelerin başarılabilceğini İngiliz Profesyonel Futbolcular Sendikası örneğinden yola çıkarak açıklamaya çalışıyor. Bu bölümde makaleye ek olarak, Türkiye’de Spor Emekçileri Sendikasının kurucusu olan Metin Kutla ile yapılmış olan bir söyleşiye de yer verilmekte.

Eserin üçüncü bölümü eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler alanı çalışanlarına ayrılmış. Bu bölümde yer alan makalelerden ilki öğretmenlik mesleği üzerine eğilmektedir. Esin Ertürk’ün kaleme aldığı *Türkiye’de Öğretmenlik Mesleğinin Dönüşümü* adlı makale, eğitim alanındaki piyasa mantığına odaklanmakta ve günümüz eğitim sisteminin performansa dayalı piyasa mantığını hedeflediğini, iş güvencesinden yoksun olduğunu iddia ediyor. Yer yer öğretmenlerle yapılan mülakatların serpiştirildiği makalede eğitim politikalarının resmî ideoloji doğrultusunda geliştiği ve bu durumun öğrenci öğretmen ilişkisini mekanikleştirdiği iddia edilmektedir. Bölümün diğer makalesi Taylan Acar’ın *Dönüşen Sağlıkta “Çalışanın” Halleri* başlığını taşımaktadır. Bu makale, çalışan kesimin AK Parti’nin sağlık po-

litikalarıyla birlikte ortaya çıkan sorunlarını ele almaktadır. Acar, çalışmasının hedefini "... sağlıkta taşeron ve güvencesiz çalıştırma dayatmasının sağlık çalışanlarına ve sağlığın evrensel bir hak olmaktan piyasasının görünür elinin insafına bırakılmış bir meta hâline gelmesi sürecindeki etkilerini tartışacağım" (s. 150) şeklinde açıklamaktadır. Son dönemdeki sağlık reformlarını, bunların neoliberal sürece güdümlü olması bakımından eleştiren yazar, metninin sonunda çalışanların gündelik hayatının "metalaşma" sürecine paralel olarak her geçen gün "sömürü" mekanizması içine daha da girdiğini vurgulamaktadır.

Çalışmanın son bölümü *Hayat Başka Yerde* başlığını taşımaktadır. Ofis çalışanlarının konu edinildiği bu bölümde yer alan makaleye ek olarak, sonuç yazısına da yer verilmiştir. *Ofis Çalışanların Yalnızlığı* (s. 181) adlı makale, Ebru Işıklı tarafından kaleme alınmıştır. Bu makale de diğer makalelerle uyumlu olarak ofis çalışanlarının "sömürü düzeni" içindeki konumuna ve buna karşı koyma çabalarının önündeki engellere yoğunlaşmaktadır. Sonuç bölümü çalışmanın editörlüğü üstlenen Ayşe Buğra'ya aittir. Bu bölüm, nitel araştırma yapılan farklı meslek gruplarından insanların çalışma hayatına dair ifadelerine yer verilerek bitirilmiştir.

Kolektif ürünlerin, sosyal bilim geleneğinin oluşmasında önemli bir aşama olduğunu düşündüğümüzde, eser sadece bu özelliğiyle dahi belirli bir değere sahiptir. Eserin diğer bir özelliği, *sınıf* denilince ilk akla gelen fabrika işçilerinden ziyade mevsimlik işçiler, ofis çalışanları ve öğretmenler gibi farklı kesimlere yönelmesidir. Bu durum fabrika dışında çalışan işçilerin sorunlarına kulak kabartmaya imkân vermektedir. Bunun yanı sıra eserde makaleleri ile katkı sağlayan her yazarın teorik bir birlik içinde olması veya teorik konumlanışlarının aynı olması, eseri bütünlüklü kılmaktadır. Fakat bu özellikler aynı zamanda belirli handikaplar barındırmaktadır. Bunlardan ilki ortak teorik konumlanmanın yöntemsel açıdan bazı sorunları doğurmasıdır. Eserde sıklıkla yer verilen nitel araştırmalar, sahadan veri toplamaktan ziyade eserde baskın olarak duran teorik tartışmalara argüman bulmaya evrilmiş görünmektedir. Hâl böyle olunca yazarların birçoğu nitel görüşmelerde teorik bağlamlarına uygun verileri kullanmayı tercih etmişlerdir. Bu durum görüşmede ifade edilen cümlelerin bağlamından koparılarak yeni bir bağlam eşliğinde çarpıtılması anlamına gelebilmektedir. Nitekim çalışma hayatı –her nerede olursa olsun– sadece "sömürü" mekanizmasının yer aldığı

bir alan değildir.¹ Ya da sadece işçilerin mazlum konumunda olduğu veya ahlaklı davrandığı bir alan da değildir. İşçi zaman zaman işten kaytarabilir ya da kendisine verilen yetki ve imkânları kötüye kullanabilir. Bir yerde çalışmak sadece hegemonya ilişkilerinin içine girmek anlamına gelmeyebilir. Aynı zamanda bir ilişki ağını, semboller dünyasını, çalışmaktan tat almayı ya da kişinin kendi öyküsünde anlamlı bir eylem yapmayı ifade edebilir. Özetle tek bir teorik konumlanma hele ki *sınıf* gibi çoğunlukla ideolojik söylemlerde kullanılırken karıştırılan bir kavram üzerinden teorik bir konumlanma, “çalışma hayatı”nı bütüncül bir okumadan alıkoyabilmektedir. Bu ise kendi teorisine âşık ve her baktığı olguda kendi teorisini gören metinlerin üretilmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla yöntemsel anlamda birtakım sıkıntıları beraberinde getirmektedir. Bu durum ancak kendi ideolojik konumlanmasını güçlendirmek isteyen yazarlar için anlamlı bir çaba olarak karşımızda durmaktadır ki böyle bir hâlde sahadan veri toplama çabasından ziyade teorik tutarlığı yüksek felsefi metinler üretmek daha anlamlı bir yol olarak görülmektedir.

Eserin son kısmında yer alan görüşmeler yukarıda ifade etmeye çalıştığımız fikri örneklemek açısından oldukça işlevseldir. Son bölümde neoliberal politikalara eklenildiği ifade edilen Türkiye’nin siyasal ve sosyal koşullarında şekillenen çalışma ortamlarının nasıl “sömürü” mekanizması ürettiğini anlamak için çalışanların ifadelerine yer verilmiştir. Yazarımız bu bağlamda farklı sektörlerde çalışanların cümlelerine yer vermiştir. Fakat bu cümlelerin bağlamlarının ne olduğu ya da hangi koşullarda üretildiğine yer verilmemiştir. Bir ifadenin anlamını yorumlamanın büyük ölçüde o ifadenin bağlamını zorunlu kıldığı düşünüşümüzde, bağlamsız bir yorumlamanın yöntemsel keyfiyeti beraberinde getirdiğini ifade edebiliriz. Dolayısıyla aynı cümleyi kendi bağlamından kopararak yazarın yorumladığının tam aksi bir şekilde yorumlamak mümkün görünmektedir. Bu anlamda antropoloji alanının sosyal bilimlerdeki diğer alanlara nispeten yöntem konusunda daha başarılı bir sınav verdiğini ifade etmemiz mümkündür. Çünkü sadece ifade edilenlerle yetinmenin ötesinde, görüşlerine başvuruyla ortak tecrübeleri yaşamak, onların günlük hayatını takip etmek, nasıl düşündüklerini anlamaya çalışmak vs. mevcut koşulların daha iyi anlaşılmasına imkân tanımaktadır.

¹ Bu noktada ifade etmek gerekir ki, çalışma nosyonunun bizzat kendisi üretim ve tüketim süreçlerini barındırdığı ve bu süreçlerin güç ilişkilerini doğurduğu, bunun sonucunda ise zorunlu olarak çalışma hayatında sömürü ilişkilerinin ortaya çıktığını savlamak, yani çalışmanın ontolojik olarak sömürü düzenini getirdiğini iddia etmek, merindeki ifademizin muhatabı olan fikirdir.

Değerlendirmeye konu edindiğimiz esere dair yönelttiğimiz bu eleştiriler, esasında Türkiye’de pozitivizm karşıtlığı adına hoyratça ve dört elle nitel araştırma yöntemine sarılmanın da bir eleştirisidir. Ne yazık ki son yıllarda –özellikle sosyoloji alanında– sıklıkla başvurulan nitel araştırma yöntemi; sınırları, araştırma soruları ve aşamaları net bir şekilde ifade edilmeden kullanılmaktadır. Böyle bir durumda yöntemin çalışmadaki konumu çok eğreti durmaktadır. Böyle olunca yöntem sadece teorik konumlanmamıza çanak tutmaktadır.